

РОЗДІЛ ІІІ ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ

*О. Симчишин
(м. Кам'янець – Подільський)*

ДІЯЛЬНІСТЬ БУНДУ НА ПОДІЛЛІ В РОКИ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1905–1907 рр.)

Організаційно оформившись у 1897 р., Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі та Росії (БУНД) досить швидко поширив свій вплив у Російській імперії. На початку ХХ ст. його осередки з'явилися й у Наддніпрянській Україні, зокрема в Подільській губернії.

Діяльність політичних партій, зокрема БУНДу, у різних регіонах України залишається слабо вивченою. З видань до 1917 р. слід відзначити статті з “Еврейской энциклопедии”¹, автори яких з'ясовували питання про передумови утворення партій, формування їхніх програмних засад, діяльність і чисельність. Авторами окремих статей до енциклопедії були діячі “Союзу”. В 1920-ті рр. з'явилася низка публікацій з історії БУНДу. Так, вийшла праця Н.А. Бухбіндера², який детально описав події, пов'язані з І з'їздом партії у Вільно. Цінні відомості з діяльності бундівських організацій на Поділлі у 1904-1906 рр. містило дослідження А.Зекцера. Тоді ж вийшла в світ праця колишнього члена партії М. Рафеса “Очерки по истории БУНДа”³. Автор одним з перших почав зображувати діяльність “Союзу” з ленінських, офіційних, партійних позицій, називаючи разом з тим його однією з кращих соціал-демократичних організацій у царському підпіллі.

Протягом 30-60 рр. ХХ ст. проблема єврейських політичних партій залишалася поза увагою дослідників. У 1970-1980-ті рр. з'явився ряд праць з проблеми. Діяльність БУНДу в них розглядалася з критичного боку. Він характеризувався як дрібнобуржуазна, опортуністська партія. Прикладом такого підходу можуть слугувати дослідження Ч. Панавааса⁴, а також колективна монографія “Непролетарские партии России. Урок истории”⁵.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст., розпочався новий етап у дослідженні історії політичних партій. Він характеризується появою об'єктивних, не заідеологізованих праць. Слід виділити зокрема дослідження В.І. Гусєва, який присвятив “Союзу” докторську дисертацію⁶ й ряд статей⁷. У них характеризується роль цієї партії в суспільно-політичному житті України початку ХХ ст. Відзначимо також те, що автор згадує бундівські осередки на Поділлі.

В цей час виходять у світ підручники, енциклопедичні праці, в яких міститься інформація про єврейські політичні партії. Вони подають короткі відомості про діяльність “Союзу”, містять дані про чисельність його на різних етапах розвитку. Це стосується насамперед підручника “Политические партии России: история и современность.”⁸, довідника “Политические партии России. Энциклопедия”⁹.

В працях Я.С. Хонігсмана та А.Я. Наймана ¹⁰, а також Ф. Канделя ¹¹ бундівська проблематика розглядається як складова частина наукових розвідок з історії єврейської спільноти.

Отже, історія БУНДу, діяльність його місцевих осередків, взаємовідносини з іншими політичними партіями у 1905-1907 рр. залишаються слабо дослідженими.

На 1905 р. уже досить чітко проглядалась організаційна структура “Союзу”. Загалом „Борис” (підпільна назва БУНДу) був прикладом організаційної дисципліни і конспірації для багатьох політичних партій того часу. Керівним органом „Союзу” був Центральний комітет. На місцях Бунд існував на рівні комітетів (в Україні – Бердичівський, Київський Одеський) та груп (наприклад, у Подільській губернії їх статус мали Проскурівська, Кам’янець-Подільська, Вінницька організації, чисельність яких коливалася від 50 до 100 чол.). Найнижчою ланкою в організаційній структурі партії були осередки, чисельність яких не перевищувала 40 осіб.

Початок Першої російської революції у Подільській губернії “Союз” зустрів як чисельна, активна й впливова організація з місцевими осередками в 10 містах і містечках губернії. З початком розгортання революційних подій останні значно активізували свою діяльність. Поряд з тим з’явилися нові, не менш активні організації партії.

В Балті зокрема діяльність Бунду проявлялася насамперед у розповсюдженні прокламацій. Так, у січні 1905 р. в місті було виявлено два примірники листівки антиурядового змісту “До боротьби” видання Центрального комітету БУНДу. Вона містила відомості про січневі заворушення у Санкт-Петербурзі та закликала до боротьби за громадянські права. Таку ж прокламацію знайдено в місті й 7 лютого. Через кілька днів, 11 лютого, у Балті було виявлено друковані листівки російською та єврейською мовами під назвою “Указ 12 грудня” видання ЦК БУНДу (всього 16 примірників). Прокламації містили заклик до повалення самодержавного ладу ¹².

Балтський осередок діяв досить активно, і це викликало протидію з боку про урядових політичних партій. Так, 17 лютого 1905 р. на ім’я місцевого купця І. Блінштейна надійшов лист. Він був написаний невідомим автором від імені “Союзу руських патріотів”, містив вимогу до євреїв “припинити свою злочинну діяльність у вигляді розкидання всілякого роду протиурядових прокламацій та влаштування зібрань”. Вимога носила ультимативний характер. У разі її неприйняття висувалися погрози влаштувати різню й вигнання євреїв ¹³.

Проте це не могло зупинити діяльність бундівців. Поряд з розповсюдженням листівок та влаштуванням сходок було організовано виступ балтських тютюнників, які виставили “в дусі соціал-демократів свої вимоги”. Керували ними члени “Союзу” Штілен і Соколовський.

У квітні 1905 р. в місті було знайдено один примірник прокламації “Перше Травня”, видання Центрального комітету БУНДу з печаткою Одеської організації, а також листівки “Народ та війна”, “Погром чи контрреволюція” ¹⁴.

22-23 червня у тому ж місті знайдено прокламації Кишинівського комітету “Союзу”. В них йшлося про утиски революціонерів у Росії й про призначення на 25 червня в Балті демонстрації з метою підтримки політичних в’язнів. У липні в місті було проведено великі збори, які закінчилися маніфестацією із співом революційних пісень¹⁵.

Сміливо почали діяти з початком Першої російської революції бундівці Проскурова. Останні енергійно займалися розповсюдженням партійної літератури, серед якої були прокламації “До запасних” та “Мобілізація”. Активними поширювачами її в місті були А. Желязко й А. Колко. Бундівці Проскурова змогли навіть обзавестися гектографом і передруковувати на ньому прокламації свого ЦК, розповсюджуючи їх серед населення¹⁶.

Поряд з влаштуванням зборів та розповсюдженням літератури вони активно організовували страйки на різних підприємствах міста. На початку липня 1905 р. з ініціативи їхнього осередку стався виступ робітників на тютюновій фабриці А. Шварцмана.

У липні того ж року на Проскурівському чавуноливарному заводі Ашкіназі було організовано страйк. Його організатором став один з лідерів проскурівського осередку Абрам Желязко.

В серпні 1905 р. під керівництвом бундівців було організовано таємне профспілкове товариство прикажчиків, на чолі якого стояв М. Козовой. Метою останнього було покращення матеріального становища працівників і скорочення робочого часу. Прикажчики під загрозою страйку пред’явили ряд вимог власникам підприємств, як-от: 10-годинний робочий день, місячна відпустка, збільшення заробітної плати й ін. Для переговорів з ними було направлено 6 купців. Проте переговори не мали успіху і були зірвані. Активними учасниками товариства та організаторами страйку були члени місцевої групи БУНДу: сестри Кригсгабери й Беккери, А. Желязко, брати Шполянські, Ф. Криштуль, Ф. Горенштейн, Б. Хаїсь, О. Гетельбаум, Ф. Шеншелєв.

На вересень 1905 р. було сплановано виступ робітників на Проскурівському цукровому заводі. 21 серпня члени “Союзу” влаштували збори робітників заводу у Лезнівському лісі, де ознайомили останніх з технікою організації страйків, характером вимог. Активними агітаторами на зібранні були Глузман і Розенберг. 28 серпня відбулися повторні збори за участю близько 40 чол.

24 вересня, близько 23-ї години, розпочався виступ робітників. Їх вимоги були такими: збільшення заробітної плати на 50%; ввічливе ставлення до них, відміна всіх штрафів, не звільняти жодного із страйкуючих. Загалом у заворушеннях взяли участь 169 осіб.

Поряд з організацією страйків проскурівські бундівці активно розповсюджували прокламації. Загалом їх осередок на 1905 р. був найчисленнішим серед груп Подільської губернії. До його складу входили, за нашими підрахунками, до 100 чол.

В 1905 р. продовжила діяльність Вінницька група БУНДу. З початком російської революції вона стала однією з найбільш потужних осередків партій у місті. До її активу входили “два брати Гельмани, студент Цорін,

робітники-кравці Хома Окопник, Перец Гешволінер, Поше Тиліс й інші бундівці”. Загалом чисельність осередку становила близько 50 осіб. Навколо нього почали гуртуватися ремісники-швейники, друкарі, палітурники, картонажники, цирульники, робітники тютюнової та махорочної фабрик.

В квітні бундівський осередок організував виступ робітників на тютюновій фабриці Р. Зільберштейна. Вимоги страйкуючих було скріплено печаткою Вінницької соціал-демократичної організації БУНД і зводилися до скорочення робочого дня до 8 годин на добу; неприйняття на роботу сторонніх робітників збільшення на 25% заробітної плати; оплати за святкові дні, створення третейського суду. Вимоги не були виконані, й тоді робітники припинили роботу. Проте фабрика продовжувала працювати, що викликало миттєву реакцію бундівського осередку. Власнику її було надіслано листа з попередженням про застосування “самих енергійних заходів”. Тоді останній пішов на задоволення окремих вимог: робітникам було підвищено заробітну плату на 50 коп. 18 травня страйк припинився¹⁷.

Відомо, що з грудня 1905 р. у Вінниці діяла також “особлива бойова дружина БУНДу”¹⁸.

В 1905 р. осередок цієї партії працював і у Кам'янці-Подільському. Особливо яскраво проявилася його діяльність після проголошення царського маніфесту 17 жовтня. Діячі організації брали участь у маніфестаціях та мітингах. В кінці року поліцією міста було заарештовано ряд бундівців, у тому числі одного з її лідерів Рабиновича¹⁹.

Крім того, осередки партії діяли в Хмільнику, Жмеринці, Літині, Немирові, Тульчині. Відзначимо, що самою діяльною з вищеназваних була Немирівська організація²⁰. У 1905 р. “Союз” мав значний вплив також серед робітників і профспілок Ольгополя, Летичева, Гайсина, Острова²¹.

В 1906 р. діяльність осередків у Подільській губернії була не менш активною.

У лютому розповсюдження листівок мало місце в Кам'янці-Подільському, де осередок БУНДу мав статус групи. Так, 12 лютого у місті було виявлено один примірник прокламації від міської соціал-демократичної групи партії²².

19 квітня в Кам'янці-Подільському знову знайдено 9 примірників листівок, 8 з яких – єврейською мовою. Вони мали антиурядовий характер та закликали робітників не працювати у день робітничого свята 1 травня. Незабаром у місті знову було виявлено чотири примірники друкованих прокламацій, з них 3 – єврейською мовою й 1 – російською. В них під назвою “Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі та Росії” містився заклик до святкування 1 травня.

7 травня в центрі Кам'янця-Подільського знайдено ще два примірники листівок революційного змісту єврейською мовою з штемпелем міської соціал-демократичної організації БУНДу, які закликали до боротьби з урядом²³.

В ніч на 2 червня 1906 р. знову у центрі міста було виявлено 8 примірників прокламацій (5 єврейською мовою, 3 російською) від імені місцевої організації “Союзу”. В листівці містився заклик бойкотувати

тютюнову фабрику Шварцмана у Проскурові за те, що останній організував “чорну сотню” для боротьби з страйкуючими. 2 червня знайдено загалом 60 прокламацій під назвою “До суспільства”, які також закликали бойкотувати і вести боротьбу з експлуататорами²⁴. Як уже згадувалося, виступ робітників на ній організував Проскурівський осередок БУНДу, а тому можна вважати, що в даному разі мала місце співпраця між організаціями партії на Поділлі.

На січень 1906 р. партійний осередок існував у Літині. Його керівниками були М. Лехтман, А. Трипольський, Л. Рубінштейн. Діяльність групи проявлялася в поширенні листівок та організації сходок. У січні по місту було розкидано 104 примірники прокламацій “Грудневі дні”.

9 липня в містечку організовано сходку осередку на квартирі Ш. Прилевича. На зібранні були присутні близько 300 чол.²⁵, що свідчило про значний вплив “Союзу” у Літині. Проте її було розігнано поліцією.

Листівки партії в лютому 1906 р. поширювалися у місті Хмільник Літинського повіту. Одну з них під назвою “Вінець самодержавної творчості” виявлено в місцевого жителя Цюлковського²⁶.

Продовжували свою діяльність й інші осередки БУНДу. У Балті вона проявляла в розповсюдженні прокламацій. У лютому 1906 р. в місті виявлено листівки Центрального комітету БУНДу під назвою “Геть Державну думу”. 11 травня знайдено 36 примірників аналогічних прокламацій із закликами до загальної боротьби з метою замінити Державну думу Установчими зборами²⁷.

Поширення нелегальної літератури мало місце також у Вінниці. 13 січня тут було виявлено прокламації ЦК БУНДу з закликом до підготовки загального повстання проти самодержавства.

Початок 1906 р. став часом арештів для Проскурівської групи, що не могло не позначитися на її активності. 21 січня було заарештовано члена осередку П. Ляндербурського, який брав участь у демонстрації 19 жовтня, а також належав до бойової дружини Проскурова²⁸. Факт наявності останньої при партійній організації, безумовно, свідчив про її силу. В січні було заарештовано ще одного члена бойової дружини А. Горенштейна, а також одного з активістів – Х. Дворкіна. Проте осередок діяв і надалі. 27 січня бундівці М. Парцеляєн та Г. Ніренберг оголосили страйк у магазині Кайзера й розповсюдили там листівки. Обидва були заарештовані поліцією. У січні в м. Чорний Острів Проскурівського повіту бундівці організували єврейську самооборону і збирали пожертви на потреби бойової дружини²⁹. У кінці року бундівців Проскурова знову спіткала смуга арештів.

В березні 1906 р. розпочала свою діяльність летичівська організація партії, чисельність якої на перших порах становила близько 10 чол.³⁰

У м. Могилеві діяльність “Союзу” проявлялася в поширенні прокламацій. У січні в місті мало місце розповсюдження нелегальної літератури. Під час обшуку зокрема Рахштудта поліція виявила у нього 9 примірників брошури “Національність та асиміляція” видання Проскурівської організації партії й 8 примірників брошури “Про Установчі збори”³¹.

В січні 1907 р. було заарештовано трьох активістів Хмельницького осередку – Х. Шлігера, Д. Лівшица і Рехтмтана. При обшуку вищезгаданих осіб знайдено записку зі штампом Хмельницької організації бунду, звіт його місцевого осередку та 2 примірники прокламації “До виборщиків у Державну думу”.

У 1907 р. діяла організація “Союзу” в містечку Муровані й Курилівці Ушицького повіту. Актив осередку складався з 8-10 осіб, серед яких найпомітнішими були Нульман, Винокур, Найман, Цімерман, Ватерман, Коренбліт. Діяльність осередку проявлялася у “влаштуванні мітингів у лісах, розповсюдженні прокламацій, організації страйків”. Осередок складався в основному з підмайстрів та ремісників – євреїв. Проте “в зв’язках з ними перебувають і християни”. Метою організації було шляхом страйків добиватися підвищення заробітної платні майстрам, робітникам, службовцям промислово-торгових закладів. Відомо, що члени бундівського осередку неодноразово з’являлися у вищезгадані установи й організували виступ трудящих ³².

Діяв також осередок партії у м. Михалполе Летичівського повіту. Загальна чисельність останнього тісно невідома, але найактивніших діячів було щонайменше 12. Очолювали його С. Фарштейман, Б. Кисельов, та Е. Гофман. Діяльність осередку полягала насамперед в організації страйків. Так, у червні було проведено виступ кравців у майстерні Робера. На початку липня осередок влаштував страйк підмайстрів майстерні Янкилевича. Партійна організація мала в Михалполі чималий вплив. Про це свідчив повітовий справник, який заявив, що “частина населення містечка співчуває” бундівцям ³³.

Є свідчення про наявність їхнього осередку в м. Меджибіж Летичівського повіту. Його чисельність становила щонайменше 12 осіб. Очолював організацію Р.Шенкестель. Серед його сподвижників згадувалися І. Хмельницький, М. Наерман, М. Шварц, Б. Посиманник. Мета осередку полягала у влаштуванні й підтримці страйків. У липні членами партії було організовано виступ кравців і робітників містечка. При цьому він підтримувався самими різноманітними способами. Не зупинялися бундівці навіть перед побиттям тих, хто порушив правила страйку ³⁴. 4 липня вони намагалися зупинити торгівлю в крамниці Грінберга, погрожуючи вбити останнього, якщо той не підвищить заробітної плати своїм працівникам. Цікавим, на наш погляд, є той факт, що до неї з’являлися приблизно 50 чол. Це підтверджує значний вплив осередку в Меджибожі. Разом з бундівцями, як заявив один з членів останнього Хмельницький, виступали за організацію страйків й анархісти. Це свідчить, на нашу думку, про співпрацю осередків цих революційних партій у містечку.

Однією з найпотужніших була організація в м. Зіньків Летичівського повіту. Вона мала чималу чисельність, і, як повідомляв поліцейський пристав, за останньою є “вже немало послідовників.” Є відомості, що осередок налічував щонайменше 30 осіб. Найбільш активно себе проявили А. Абрумович, Н. Шпілерман, М. Усбарг, В. Натанзан, М. Вігдаревич. Бундівці мали на меті насамперед організацію та підтримку страйків. Члени осередку влаштовували також сходки єврейської молоді, намагаючись

приєднати їх до своєї партії. Вони часто не гребували й побиттям тих, хто йшов всупереч їм³⁵. У середині року ряд членів партійної групи було заарештовано.

Ще однією досить потужною організацією була Віньковецька (Ушицький повіт). Лише активісти осередку становили близько 30 чол. Організація мала свою бойову дружину, до якої входили М. Литвань, І. Кутерман, І. Шнайдер та ін.³⁶ Активістами партії були брати Конецпольські й Мейстельмани, Н. Фаберман. Останній прибув до Вінківців з Бара і фактично виступив організатором осередку ще влітку 1906 р. Організація збирала членські внески в розмірі 5 коп.

Віньковецькі бундівці займалися влаштуванням сходок, одну з яких було організовано під час Зелених свят. На ній М. Слюсар, “який прибув з Бердичева, читав якийсь папір, у якому рекомендувалось ухилитись від військової служби й агітувати серед солдатів”. Зібрання налічувало близько 60 осіб³⁷, що свідчило про досить значний вплив бундівців у містечку. Відомо також, що вони збиралися в лазні, молитовних будинках, у старому місті, в лісі. Одночасно члени осередку займалися влаштуванням страйків. Так, перед “єврейською Пасхою” було організовано бойкот фірми Висоцького. На початку 1907 р. влаштовано виступ у майстерні Сандлера. 10 липня того ж року активісти осередку були заарештовані поліцією. Однак організація не припинила діяльності, й на початку серпня в містечку було виявлено 8 примірників прокламацій єврейською мовою, які містили заклик до бойкоту тих, хто “передав у руки катів 15 єврейських робітників, які прагнули хоча б трішки покращити своє гірке життя”³⁸.

У 1907 р. осередки партії діяли в містечках Гайсин, Ладижин та Теплик. Чисельність першого становила понад 20 чол., останнього – близько 20 осіб. Діяльність згаданих організацій зводилася до влаштування сходок і розповсюдження партійної літератури³⁹.

Є відомості про діяльність бундівських організацій у Сальнику, Новокосянтинові, Брацлаві. Фактично це були групи чисельністю 10-15 чол., які займалися переважно поширенням нелегальної літератури⁴⁰.

У роки Першої російської революції осередки “Союзу” в Подільській губернії відзначалися значною активністю. БУНД був однією з найвпливовіших революційних політичних партій. У губернії, за нашими підрахунками, існувало щонайменше 23 осередків його. Щодо чисельності бундівців, то вона коливалася від 50 – 100 осіб (Вінниця, Проскурів) до 10-15 (Брацлав, Летичів, Сальник й ін.). Загалом же їх у Подільській губернії було близько 1000 чол. Перша російська революція стала для всіх політичних партій періодом піднесення. Однак після закінчення революційних подій, з настанням реакції БУНД, як і всі революційні партії, ослабив свою активність. Більшість його місцевих осередків припинили свою діяльність.

¹ Еврейская энциклопедия. В 16 томах. – СПб., 1908–1913.

² Бухбіндер Н. А. I съезд “Всеобщего еврейского рабочего союза БУНДа” // Пролетарская революция. – № 11. – 1924. – 203–208 с.

-
- 3 Зекцер А. 1905 рік на Поділлі.– Ч. II. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906. – Вінниця, 1925.– 123с. – Рафес М. Очерки по истории БУНДа. – М., 1923
- 4 Панава Ч.В. Борьбы большевиков во главе с В. И. Лениным против оппортунической теории и политики БУНДа (1903–1917): Автореферат на соискание ученой степени канд. ист. наук. – М., 1972. – 22с.
- 5 Непролетарские партии России. Урок истории – М., 1984. – 565с.
- 6 Гусев В. І. БУНД в суспільно-політичному житті України (кін.ХІХ ст. – 1921): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня докт. іст. наук. – К., 1999. – 36с.
- 7 Гусев В. І. Бундівські організації України в 1905 році // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 173. – К., 1996.
- 8 Политические партии России: история и современность. 2000.
- 9 Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. – М., 1996. – 872 с.
- 10 Хонигсман Я.С., Найман А.Я. Евреи Украины. Краткий очерк истории. – Ч. 1. – К., 1992. – 386с.
- 11 Кандель Феликс. Очерки времен и событий из истории российских евреев. – Ч.ІІІ. – Ерусалим, 1994. – 335с.
- 12 КПМДА. – Ф.281, – оп.1, спр.7862, – Арк. 97, 113, 121, 192, 230.
- 13 Там само. – Арк. 289-290.
- 14 Там само. – Ф.228, – оп.1, – спр.7244, – Арк.14,16,26,40.
- 15 Гусев В.І. Бундівські організації України в 1905 р. – С.45.
- 16 Там само. – С.36.
- 17 КПМДА. – Ф.228, – оп.1, – спр.7276, арк. 24-26.
- 18 Центральний Державний архів України в м. Києві (Далі ЦДІАК України). – Ф.301, оп. 1, – спр. 564., арк. 593.
- 19 Зекцер А. Вказ. праця – С.40,42-45.
- 20 ЦДІАК України. –Ф.301, оп.1, спр. 564, арк.591.
- 21 Там само.– С. 61,117.
- 22 КПМДА. – Ф.281, оп.1. спр.7860, арк. 55.
- 23 Там само. –Арк. 92,192.
- 24 Там само. – Ф.281, оп.1, спр.7860, арк. 243,246,247.
- 25 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7454, арк. 20.
- 26 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7284, арк. 37.
- 27 Там само. – Ф.281, оп.1, спр.7860, арк. 66,112.
- 28 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7543, арк.2,3.
- 29 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7626, арк. 1-2,10.
- 30 ЦДІАК України. – Ф.301, оп. 2. спр. 221, арк. 2-4.
- 31 КПМДА. – Ф.281, оп.1, спр.8127, арк. 8.
- 32 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7690, арк.61.
- 33 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.155, арк.29-32,38.
- 34 Там само. – Арк.15,17,19.
- 35 Там само. – Арк.47-50.
- 36 Там само. – Ф.281, оп.1. спр.8111, арк. 103.
- 37 Там само. – Арк. 104.
- 38 Там само. – Ф.228, оп.1, спр.7690, арк. 131-132.
- 39 ЦДІАК України. – Ф. 301, оп. 2, спр. 221, арк.5-9.
- 40 Там само. – Спр.1127, арк.23.

